

০৩৪৪

অমাতব সাধু

2nd Prize

Nanda Mohan Talukder
Class IV
1944

শ্রীমুক্তিনাথ শর্মা বরদলৈ বি,এ

শিশু-সাহিত্যৰ বাবে
গচ্ছিত টকাৰ পৰা
শ্রীশৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী দেৱৰ
দ্বাৰা প্ৰকাশিত।

বেচ—১৮/০

তত্ত্বাবধায়ক :—
জি, চি, পাটোৱাৰী
১৪০এ, কেশৱ সেন ষ্ট্ৰীট, কলিকাতা।

প্ৰিণ্টাৰ—বি, বি, ঘোষ
ললিত প্ৰেচ
৮১, সিমলা ষ্ট্ৰীট, কলিকাতা

2nd.

অমাতৰ সাধু

বিনা মাতে অমাতেও হাঁহে, কান্দে, নাচে ;
জগতত সিহঁতৰো ভাৱ-ভাষা আছে ;
ইয়াৰে যে কত কথা অমাতে শুনাৱ !
লৈ তাক নানা জনে নানা জ্ঞান পায়।

‘অন্তঃসংজ্ঞা ভৱন্ত্যেতে সুখদুঃখমমৰিতাঃ’

১৯৪৮

আগকথা।

বিজ্ঞান প্রবেশিকাৰ আয়ৰ ভাগ তলত দিয়া লোক
সকলে পায়।

শ্রীযুক্ত জি, এ, স্মল।

বায় বাহাদুৰ শ্রীযুক্ত অঘোৰনাথ অধিকাৰী।

শ্রীযুক্ত প্রাণনাথ বুজৰ বৰুৱা

আৰু

শ্রীযুক্ত শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী I. S. O.

এখেত সকলে এই আয়ৰ টকা অসমীয়া শিশু-সাহিত্য
প্রকাশৰ কাৰণে দান কৰিছে। এই কাৰণে এখেত সকলৰ
ওচৰত, বিশেষ কৰি স্মল চাহাব আৰু বায় বাহাদুৰ অধিকাৰী
মহাশয়ৰ ওচৰত অসমীয়া সমাজ কৃতজ্ঞ হই থাকিব।

শ্রীশৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী।

সূচী-পাত ।

বিষয়	পৃষ্ঠা
১। ফবকাল	১
২। কঁঠালৰ নবিয়া	৪
৩। দূববিৰ হোৰ	৬
৪। আমৰ বিলৈ	৮
৫। ফুলৰ বিয়া	১১
৬। সবিয়হ ফুল	১৪
৭। হাতীদাঁতীয়া মূলা	১৫
৮। বড়ৰ জনম	১৯
৯। পকুৰাব বিয়া	২২
১০। পকুৰাব বণ	২৭
১১। পকুৰাব বাজ	২৯
১২। শামুকৰ গেলাগপ	৩৫
১৩। জিঞাৰ মায়া	৩৭
১৪। ছাগলিৰ পঢ়াশালি	৩৯
১৫। সবগৰ চিঠি	৪১
১৬। মেছেন্দৰী	৪৩
১৭। ডাঁহী-খোৰ	৪৬
১৮। সাঁথৰৰ দেশ	৫২

Nanda Mochan Talukdar
P. O. Sorbhog
Dated
Kamrup
Taruagar H. B. S.

Nanda Mochan
Talukdar
CLASS V

অমাতব সাধু

বেজাবত মন মাৰি থাকিবব এয়ে নে সময় ?
 ফৰ্কাৰ বতৰত দেহা-মন লাগে কেনে ভাল !
 পোহৰে ছাটিছে সৌ মনোৰম নীলা আকাশক !
 যিপিনেই চকু যায়—ফৰ্কাৰ, মাথোঁ ফৰ্কাৰ ।
 পাতসিয়া, টুনিবোৰে মাতেবেই হবষ জনায়,
 বঙত কিবিলি মাৰে ঘৰচিৰিকাই ;
 উলাহেৰে লৰি ফুৰে গছে গছে কেক্টুৰাটোৱে,
 গুণ্ গুণ্ কৰি উৰণীয়া মোঁ যায় ।

আকাশত উমলিছে কণ্ কণ্ শুকুলা ডাৱৰ,
 ভৈয়ামৰ পথাৰত যায় ছাঁয়া পৰি—
 ধেমালি ধুমুলা কৰি ফুৰিছে সিহঁতে উলাহত,
 ওচৰত পাই নিজ লগৰ লগৰী।

আঁহতৰ পাতবোৰে নাচি আছে মনৰ বঙত,
 বহঁতৰ গছজোপা ছুপবৰ বতাহে কোবায়;
 জেটুলিপকাই হাঁহে সেন্দূৰীয়া ওঁঠ বিৰিঙাই,
 গুলচীফুলেও চোৱাঁ হাঁহি মাৰি জগত শুৱায়।

পৰ্বতীয়া নিজৰাৰ জুব পানী গৰু-ম'হে খাই
 হান্সাবাও কাঢ়ি চৰি ফুৰে পথাৰত;
 গছৰ তলত বহি গবখীয়া' মূৰলী বজায়,
 —জাননী জনায় তাৰ মাতে নিজানত।

চাপৰিৰ বিৰিঙাণি জিব্ জিব্ কৰি বতাহত
 'বাবৈচ্ বাবৈচ্' যেন নামটিহে ধৰে!
 জোপোহা গছৰ ছাঁ-ত জুব লয় থিৰে শাঁতে বহি
 একেলগে জুম পাতি উলুৱা বান্দৰে।

বেলিৰ বহল ব'দ কুলা যেন পাখিত পেলাই
 বনাই ফুৰিছে সোৱা চিলনীৰ জাক।
 বিল আৰু পথাৰত চাক পাতি ওপৰে ওপৰে
 কায়েম, শবালি, ঢেঁবা মাৰি ফুৰে পাক।

পিঠি পাতি ব'দ লয় ভাগকৰা নাইপিয়াটোৱে,
 ঘঁৰিয়াল উঠি আহে বামলৈ, ফৰ্ণকাল পাই।
 ছবাকাছটিয়ে বহি থব লাগি পানীযুঁৱলিত
 অকলশৰীয়া পাই চলং ব'দায়।

পানীত কমাই ফুৰে জাকে জাকে দৰিকণা মাছে
 গাত লৈ জিলিঙনি ব'দ-কাঁচলিৰ।
 বগলিৰ পাখি যেন কপোৱালী শুকুলা বালিত
 বেলিৰ পোহৰ পৰি কৰে তিব্ৰিৰ্।

লুইতৰ ছয়োপাৰে উৰি উৰি গঙ্গা-চিলনীয়ে
 কাৰোবাক যেন মাতি আছে বিঙিয়াই!
 পালতৰা নাওখনি বাই যায় নাৱৰীয়াটোৱে
 বাগে মাতে জিনি যোৱা গীত এটি গাই।

বেজাবত মন মাৰি থাকিবৰ এয়েনে সময়?
 ফৰ্ণকাল বতৰত দেহা-মন নালাগেনে ভাল?
 আকাশ-পাতাল জুৰি পোহৰৰ ঢৌবোৰে নাচে;
 চোৱাঁচোন, কেউদিশে ফৰ্ণকাল, মাথোঁ ফৰ্ণকাল।

কঁঠালৰ নৰিয়া

এদিন আমাৰ মইনাই পকা কঁঠাল খাই,
ভাবিলে, “এই পেটত আৰু ভাতৰ ঠাই নাই।”
পাটীত পৰিল, ধৰিলেহি টোপনিয়ে বেৰি,
সমাজিকৰ নগৰলৈ নিলে যতন কৰি।
ছাঁয়ামায়া সমাজিকৰ নগৰ আচৰিত !
দেখে মইনাই—সকলো কথা সিঠাইত বিপৰীত !
বৰপেটাল কঁঠালহঁতে নিহালি লৈ গাত,
পাতৰ আঁৰত বিনাই কান্দে সবাই গছৰ পাত।
খোজত খোজে ওচৰ চাপি মইনাই দেখে গৈ,
কেঁকাই মৰে কঁঠালবোৰে চাটিফুটিকৈ।
মইনাই সোধে, “তহঁতৰ নো কিয় এনে গতি ?
কি হৈছে ক, বেজৰপৰা আনো দৰব-জাতি।”
ধানপুৰীয়া কঁঠাল এটাই পাতৰ মাজৰ পৰা
ক’লে, “মইনা, সোণাই, আমাক ইবাৰ বন্ধা কৰা।
কঁঠাল আমি, পাতৰ মাজৰ অকলশৰীয়া পছ ;
আহাৰ মাহৰ বৰষুণে কৰিলে গাত খছ।
ভিতৰি পকা, বাহিৰে গা-ত খছৰ খজুৰতি,
তৎ নাপাওঁ, বন্ধা কৰা, কৰিছোঁ মিনতি ;
নিয়া আমাক বিহলঙনি বেজৰ কাষলৈ,
খছ তেৱেঁ ভাল কৰিব জৰা-ফুকাকৈ।”

কঁঠালৰ নৰিয়া

৫

এটা দুটা কঁঠাল ছিঙি পিঠিত তুলি নিলে,
পুখুৰীপাৰৰ বিহলঙনি বেজৰ গতাই দিলে।
মূৰ কঁপাই বেজে গালে, “হব, বিহ হব,
কঁঠালৰ খছৰ খজুৰতি পানী হৈ পৰ।”
জাৰি জাৰি বেজ বহিল হৈ লাল্‌কাল,
ক’লে, “জৰাফুকাত এই খছ নহয় ভাল।
ধানপুৰীয়া পকা কঁঠাল পাতৰ মাজত থাকি
নব-মনিচক বঞ্চিত কৰি থলে হব কি ?
আছে উপায়—ষাঠ্ লাগিলে পকা কঁঠালবোৰ
সেৱাত লাগক যত মানে গুৰু-ভকতৰ।
সিফেৰি পুণ্যৰ বলে বিঘো নিব হৰি,
কঁঠাল লাগিব গছত সদায় বহৰি।”
তাকে কৰি কঁঠালহঁতৰ খজুৰতি গ’ল ;
খছবোৰৰ চিন পিছে গা-ত বহি ব’ল।
তেতিয়াৰে পৰা বাৰিষাৰ বতৰত,
ডাল ভৰি পকি থাকে কঁঠাল গছত।
মানুহ জাতিয়ে খাই আশীৰ্বাদ দিয়ে,
কঁঠালৰ বিসঙ্গতি দূৰ কৰি নিয়ে।

দূবৰিৰ হোৱা

জোক এটাই 'পিলো পিলো' বাটকুৰি বাই
 মানুহ-গৰুৰ তেজৰ গোল্লত গৈছিল আগুৱাই।
 আমাৰ ঘৰৰ চোতালৰ দূবৰি-ডবা দেখি,
 ওচৰ চাপি মাত লগালে, "কিনো কৰা সখি?"
 দূবৰিয়ে কয়—"সখি বোল, ইমান নে তোৰ সাহ?
 নাজান নে মোৰ বঙহ বটা, ইকৰা, বাঁহ?
 লেতেৰা তই তেজখোৱা হ এতিয়াই দূব;
 মোৰ চিকুণ পাতবোৰত নমচিবি শুঁড়।
 তোৰ মুখত চুণ পৰিলে পাবি যমৰ ঘৰ;
 পোটক নো পাওঁতেই মাৰ ইয়াৰ পৰা লব।"
 চুণৰ নাম শুনি জোকৰ হেৰাল মনৰ বং,
 সেও হৈ ক'লে—"ককাই, বাক কিয় কৰা থং?
 বা-বতৰা লঙ বুলি লগালোঁ এয়াৰ মাত;
 তুমি দেখোন তপত তেলত চেঁচাপানীৰ ছাট!"
 দূবৰিয়ে ক'লে, "বাক একো কথা নাই।
 শুকান ঘাঁহৰ পীৰাখনিত বহচোন অ' বোপাই।
 গিৰিহতৰ বৰজীয়াবীৰ বৰ-বিয়াখন হব,
 চোতালৰ দূবৰি, ঘাটৰ পানী—তাৰেই পাতি থব।
 গৰু-ম'হে খোৱাৰ দৰে কোচাকোচে তুলি
 দূবৰি ঘাঁহ লৈ যাব বিয়ালৈ লাগে বুলি।

দূবৰিৰ হোৱা

৭

চাচোন বাক, পাবত গজি জুৰি চোতালখন
 ছাটি থৈছে দূবৰি বনে, কেনে স্তূদৰ্শন!
 জীৱন-মৰণ আমাৰ হলে ক্ৰণে ক্ৰণে হয়;
 কেনেকৈনো দূবৰি বনৰ কণকঠীয়া বয়?"
 জোকে বোলে, "আছে ককাই, ভাল উপায় তাৰ,
 থং নেখাই কাণ পাতি শুনা কথাষাৰ।
 তোমাৰ পাতৰ আঁৰত লুকাই থাকিম বিয়াৰ দিনা।
 যেতিয়া দূবৰি নিবলৈ আহে পূজাবীদেউজনা,
 তেতিয়া বগাই নিশৰদে কলাফুলত উঠি
 তেজ ছপিম, বাপুৱে বিষত পাৰিব চেঙালুটি।"

* * * *

বিয়াৰ দিনা পূজাবীৰে হাতত কুকি লৈ
 দিলে আহি দূবৰিত হাত পিঠি কুঁজাকৈ;
 একেজাপেই জোকে বগাই কলাফুলত ধৰি
 তেজ পিলে; 'খালে' বুলি পলাল বাপু লৰি।
 দূবৰিয়ে বোলে—"জোক, শলাগ ললোঁ তোৰ।"
 জোকৰ চোকত দূবৰিয়ে তুলি ললে হোৱা।

আমৰ বিলৈ

গিৰিহতে ভাটীৰ পৰা মঙাই আনে আম,
ল'ৰা-বুঢ়াই বেড়ি-কুৰি খায় ;
বাকলি আৰু গুটিবোৰ পেলায় দলিয়াই,
—সিহঁতৰ বকবাণিত ঠাই !
মানুহজাতিৰ জিভাৰ জুতি লগালে কি হব ?
সিহঁতে জানো বুজে আমৰ মোল ?
আমৰ জনম নধৰা হ'লে মানুহজাতিৰ মুখে
উলিয়ালোঁহেঁতেন আমৰ জোল ।
আম খাই উঠি গিৰিহতে আমঠুবোৰ নি
ভৰাই থলে গোটেই বকবাণি ;
আমঠুৰ বুকত জনম পাই ডাঙৰ-দীঘল হলোঁ,
নিদিলে কেৱে সাব-জাবৰ আনি ।
ডেকা হলোঁ, পিন্ধি ললোঁ কোমল পাতৰ সাজ,
ছুই গ'ল আহি ফাগুনৰে বা ;
মলিয়ালোঁ পাতৰ বুকত ৰূপহ আমৰ মল,
উলাহ লাগি নাচি উঠিল গা ।
মোৰে ডালত চৰাইবোৰে ছপৰ ব'দত বহি
দূৰ দেশৰ নানান কথা কয় ;
মোৰে পাতৰ আঁৰত সাজে খেৰ-কুটাৰ বাহ,
—পোৱালীবোৰৰ বখীয়া হওঁ মই ।

আমৰ বিটল

মোৰে ডালত দূৰণিৰ ভাগৰ গুচাই ললে
মোৰোৰে মো চুহি খাই,
মো-বসৰ বহঘৰা সাজি ললে তাতে,
—চাই যে মোৰ হেপাহ নপলায় !
লাহে লাহে এটি ছুটি মুকুতা যেন আম
লাগিল ভৰি পাতৰ আঁৰত মোৰ ।
কোনোজনে কিজানিবা গপাল বুলি ভাবে,
দোঁৱাই দিলোঁ সেয়ে নিজৰ মূৰ ।
চাই থাকোঁতে সামৰণি পৰিল স্তম্ভৰ মোৰ,
ডকাইত-চোৰে ধৰিলেহি বেড়ি ;
অলেখ নিকাৰ ভুগিলোঁ মই হাতত সিহঁতৰ,
ব'ল মাথোন বাকী জীৱনফেৰি ।
অশলাগী মানুহজাতিৰ শিলে বন্ধা হিয়া,
দয়া-মৰম অকণমানো নাই !
দান দিলে প্ৰাণ লৈ তোলে তাৰে হোৰ,
—উপকাৰীক অজগৰে খায় ।
ছপৰীয়া ব'দৰ তাপত গৰখীয়াহঁতে
ঘূৰি ফুৰে চাটিফুটি কৰি ;
দেখি মোৰ দয়া লাগে, ভাগৰ সিহঁতৰ
পাতলাওঁ জুৰ ছাঁয়া ধৰি ।
এছাটি দুছাটিকৈ বতাহেৰে বিচি
কপালৰ মচি দিওঁ ঘাম ;

অমাতব সাধু

নিমবমিয়ালহঁতে ফৰ্মুটি মাৰি
 সৰুয়ায় কেচা-পকা আম ।
 ডাল-পাত ভাগি-ছিগি সৰি সৰি পৰে ;
 যাতনাত কতনো বিনাওঁ !
 বুজিও নুবুজে মোৰ অমাতব ভাৱ,
 নাই মাত, কিহেবে বুজাওঁ ?
 পকা পকা আম বাছি সিহঁতকে দিওঁ
 খাবলৈ এটি দুটি কৈ ;
 নুগুচে হেপাহ তাতো—আধাপকা-কেচা
 গুটি যায় ঢাহিমুহি লৈ ।
 শুকান ঠেঙুলিবোৰ খবিকৈ নিলে
 বান্ধনীৰ আলুকাল মৰে ;
 তেও কাটি লৈ যায় কেচাডালবোৰ,
 জীৱ মোৰ 'যাওঁ যাওঁ' কৰে ।
 খৰালি আহিলে হওঁ নীৰস, জুকলা
 —নপৰে দুখৰ তাতো ওৰ ।
 নব-মনিচৰ জাব—গছৰ মৰণ,
 একেদৰা কপালত মোৰ ।
 এনেয়ে নিপাতী গছ, জাবত জুকলা
 —তাতো নাই ঠেঙুলি এডালি ;
 সহিম কিদৰে বাক খুন্দা ধুমুহাৰ ?
 কিজানিবা পেলায় উঘালি !

ফুলৰ বিষয়।

বৰদৈচিলা আহি খলক লগাই
 গছ-বন ভাঙ্গিছিঙি নিব ।
 নিশৰদে অকস্মাতে বা-মাবলি আহি
 বিবিখৰ ডিঙি মুচৰিব ।
 সিবোৰ নালাগে গাত ; মাথোঁ অসহন
 নিদাকণ নিকাৰ নবৰ ;
 ফৰ্মুটি, দলি আৰু ঘাপ কটাৰীৰ
 —আৰু কোব দা-কুঠাৰৰ ।

ফুলৰ বিষয়।

বননিৰ ফুল গছ বননিতো হোৱা,
 কোনোৱে তো নাই তাক যতনেৰে ৰোৱা ।
 ফুলৰ বতৰ হ'লে কত তাত ফুল ফুলে,
 স্নগন্ধ, নিৰ্গন্ধ ফুল—বাৰ বৰণীয়া ।
 —বননিৰ ফুল গছ বননিতো হোৱা ।
 “অ’ ফুল, অ’ ফল, নুফুলনো কিয় ?
 কিয়নো অকণি মোঁ খাবলৈ নিদিয় ?

সবিয়ে ফুল

সবগত পাৰিজাত আছে হেনো অসংখ্যাত,
গোন্ধে কপে দেহ-মন কৰে বিয়াকুল ।
তগৰ, খৰিকাজাঁই, কেতেকী, মালতী, যুতী
মৰতত আছে, কিন্তু নাই তেনে ফুল ।
অমৰাপুৰীত হেনো অপেচৰী আছে শুনো,
উৰি উৰি খাই ফুৰে সবগী অমিয়া ;
আমি থকা বসুমতী যদিও শূৰনী অতি,
নাছিল ইয়াত তেনে জীৱ বিনন্দীয়া ।
সবগৰ ছাঁয়া পৰি নুশুৱায় ধৰা যদি,
কিনো আন বেজাৰৰ কথা আছে আক ?
যদিও বা ধৰণীত আছে তৰু আচৰিত,
—অশোক, চন্দন, নাগেশ্বৰ, দেৱদাক ।
আকাশীবাণীয়ে বোলে, “হক যেন তেনেহলে
মৰতত পাৰিজাত ফুল একোপাহি ;
অপেচৰী যেন জীৱ এজাতি ফুৰক তাতে,
উঠক ধৰণী নৱ বৰণেৰে হাঁহি ।”
ফুলিল পথাৰ ভৰি সোণালী বৰণ ধৰি
সবিয়ে ফুল—পাৰিজাত মৰতৰ ।
বং আকলুৱা নব, বঙত বিভোল বৰ,
আন্ধাৰ মৰত হ’ল আকৌ পোহৰ ।

হাতীদঁতীয়া মূল্য

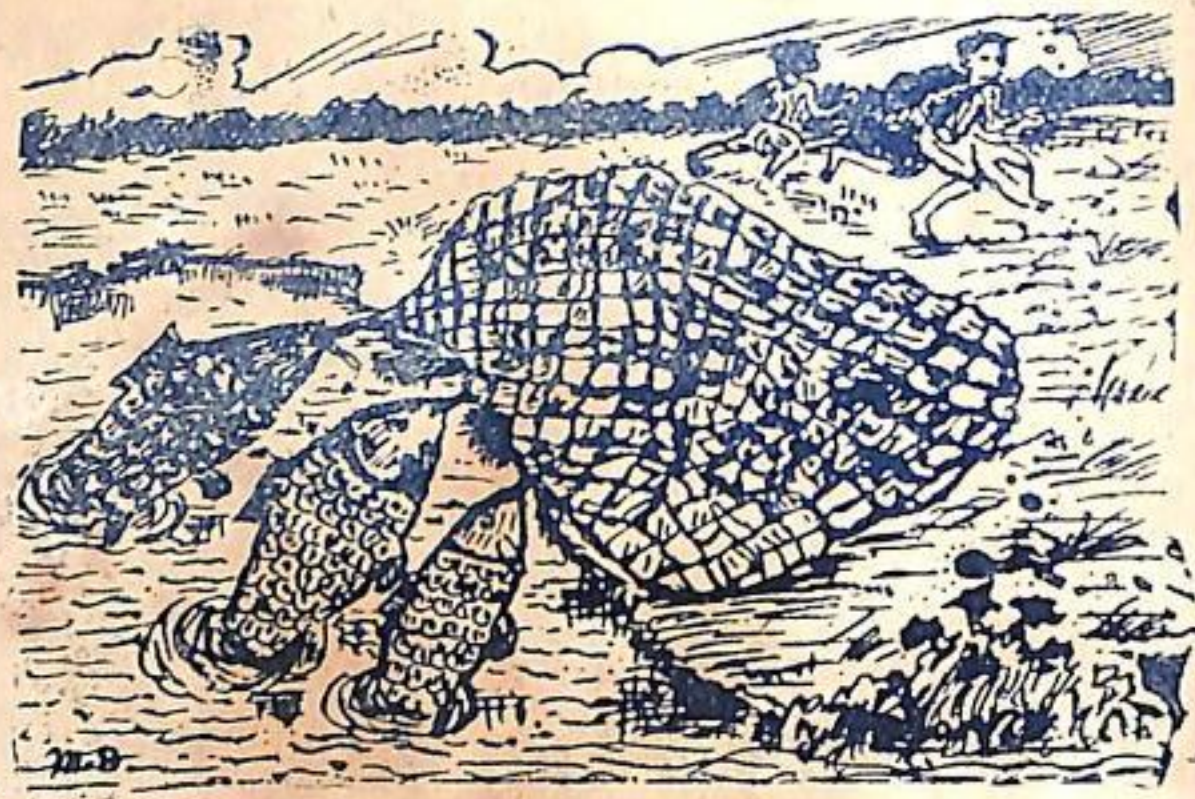
১৫

ফুল-বছা পাখি লৈ উৰিল পখিলা তাত,
নাচি নাচি মো খাই ফুলে ফুলে পৰি ;
যেন সোঁ সবগৰ অপেচৰী’ মনোহৰ
ফুৰিছেহি মৰতত মহানন্দ কৰি !
বলিল শীতল বা, সবিয়ে-ফুলডৰা
লৰিল নাচৰ চেৱে বিতোপন লাসে !
কেচাসোণ জিলিকিল হৈ একোপাহি ফুল,
চকু জুৰ কৰি যোৱা শোভা চাৰি পাশে ।

হাতীদঁতীয়া মূল্য

আজিৰ সাধু নহয় ইটো—বহুদিনৰ কথা ;
গছে গছে মানিক-হীৰা লাগি আছিল থোপাথোপে,
জিলিকিছিল সোণৰ মাটি—ডালিম-বাখৰ-পতা ।
নৈবোৰত নাছিল পানী—আছিল গাখীৰ মোঁ ;
হিমৰ দিনত জোন-বেলি’ দিছিল তপত তাপ ঢালি,
জহ হ’লে বৈ আছিল জুৰ বায়ুৰ ঢৌ ।

যিহকে বোলা ! পকরাবোবো আছিল হাতীৰ মান
 পৰ্বতবোৰে খোজ কাঢ়ি য'তে ত'তে আছিল ফুৰি,
 গছ-বনেও জাত লগাই গাব পাৰিছিল গান ।
 মহ নাছিল, মাথি নাছিল, নাছিল ববল-কোদো ।
 বাঘ-পহু আছিল সখি, নেউলে আছিল সাপক বখি,
 কুলিৰ দৰে কুকলিয়াই আছিল ফেঁচা-হুহু ।

মাছবোৰে পানীত থাকি বামত পেলাই জাল,
 বুঢ়া-ডেকা-ল'ৰা ধৰি নিছিল বন্দী-গোলাম কৰি,
 নৰ-মনিচৰ বন-কৰা থাই কটাই আছিল কাল ।
 মিছাৰ আছিল ঠেং চুটি—সঁচা আছিল বলী ।
 খং-খিয়াল আছিল মৰি বং-চেনেহৰ হেঁচা পৰি,
 মন-লতাত ফুলি আছিল সুখ-ফুলৰ কলি ।

এনে দিনৰ সাধু এটা শুনিবানে বাক ?
 দিঠক থবা আঁতৰ কৰি, সপোন বুলি লবা ধৰি,
 তেহে তোমাক খাবলৈ দিম সাধুকথাৰ লাড়ু ।
 হাতীবোৰৰ আছিল লাহী গা-কঁকাল-ডিঙি ;
 গা-ত নাছিল মুঠেই বল, দাঁতবোৰ হলে ডাঙৰ দীঘল,
 চেবেলা গা-ত দাঁতৰ বোজা হ'ল ভালুকৰ সাঙি ।
 হাতীমূৰবোৰ দাঁতৰ ভৰত ছিঙো ছিঙো হ'ল ।
 আহাৰ-পানী বিচাৰি খাব তাৰো দেখো মূৰ মৰিব !
 —হাতীবোৰৰ বংশটোৱেই যাব বসাতল !
 বিহকবমী বুঢ়াৰ আছিল এডবা মূলাৰ খেতি ।
 মূলাৰ পাতে আকাশ ছুলে, শিপাই বলে নোৱাৰিলে,
 পাতৰ ভৰত মূলাডবাই মাটিত ললে লেটি ।
 মূলাৰ শোকত বিহকবমী বুঢ়াই বিনাই কয়,
 “হাঁয়, হাঁয়, কিনো হ'ল, ভৈয়াই ! মোৰ মূলাৰ এনে বিলাই !
 কাৰ মুখ চাই জীৱন ধৰি থাকিম বাক মই ?”
 হেন কালত হাতীজাকে উপায় এটা পালে ।
 বিহকবমীৰ টপা মূৰ এশ-ছকুৰি বুধিৰ ভুব,
 —অগতিৰো গতি লাগে পুতৌ লাগি চালে ।
 বপুৰা সেই হাতীজাকে এদিন পাছে গ'ল ।
 বিহকবমীক কাৰো কৰি ক'লে কথা ভৰিত ধৰি,
 বিহকবমীও বিমোৰ হৈ তলমূৰকৈ ব'ল ।

মূলাৰ শোকত বিহকৰমীৰ বুকু দহি যায়।

আন ফালে এই হাতীজাকৰ দশা দেখি লাগে বেজাৰ,

হয় তৰণ, নহয় মৰণ—আন তো উপায় নাই !

বিহকৰমীও আছিল অতি নিপুণ কাৰিকৰ !

হাতীদাঁতবোৰ ল'লে সলাই, মূলাৰ শিপাত দিলে লগাই,

থিয় হৈ ব'ল মূলাডবা পাই দাঁতৰ ভৰ।

হাতীবোৰক বিহকৰমী বুঢ়াই বুজাই কয়,

“কলিকালত ডাঙৰ হবি, আকৌ দাঁতবোৰ পিন্ধি লবি,

নাথাকিব আক মূৰৰ সৰি পৰাৰ ভয়।”

হাতীদাঁতৰ নামে মূলাৰ হাতীদঁতীয়া নাম।

তিনিও লোকে আদৰ কৰি খাব মূলা বান্ধি-বাড়ি,

দহোমুখে শলাগিব বিহকৰমীৰ কাম।

ক'ও শুনা, হাতীদঁতীয়া মূলা খোৱাৰ জুতি।

বান্ধনিৰ মান যাব বাড়ি, খাওঁতাই খাব টকালি পৰি,

—শ'ল মাছৰ লগত মাথোন মূলা দিবা কুটি।

বড়ৰ জনম

গছৰ সৰু ঘাঁহ-বন, ঢেঁকীয়া, কচুশাকে

অনাদৰত গজি উঠি আপোনমনে থাকে ;

সৰু সিহঁত, গচকতে মাটিৰ সমান হৈ

আকৌ উঠে কঁকাল দান্ধি নিজৰ জীৱন লৈ।

গছ-বিবিধৰ বৰমূৰীয়া—শুনিছা বড়ৰ নাম ?

গা ডাঙৰ, ওখ যেনে—তেনেকুৱাই কাম।

দূৰবি নহয় ; ভৰিৰ তলত মৰহি কিয় যাব ?

অকাৰণত কিয় বড়ে লাজ অপমান পাব ?

মূৰ দান্ধি জনম ধৰে, সদায় ওখ শিৰ ;

বৰদৈচিলা, বা-মাবলিৰ লগত যুঁজি বীৰ।

প্ৰবস্ত্ৰা কত চবাইক দিয়ে ডালত ঠাই ;

নিজৰ পাতৰ ছাঁৰে কতৰ ভাগৰ পলুৱায়।

ভোকত থকা পখীবোৰে পকা গুটি খাই,

বড় গছৰ গুণ বখানি কত যে গীত গায় !

কিজানিবা লতাবোৰৰ ঘাঁহৰ দশাই হয়,

দয়া লাগি বড়ে লতাক সাবট মাৰি লয়।

শিফটৰ কাষত বড়ে দেখায় বৰ মনৰ চিন,

দুফটজনৰ লগক হ'লে বৰকৈ কৰে ঘিণ।

বৰ মনত বড় গছৰ সদায় জয়ৰ আশ ;

ভয় আৰু পৰাজয়ে নাচাপে তাৰ কাষ।

বড়ে কয়—‘নোৱাৰ যদি জিলিকাৰ মূৰ,
ওখ যদি নোৱাৰ হ’ব, কিহৰ জনম তোৰ ?’

গছ-বনৰ দশা দেখি বড়ৰ লাগে বেথা।

—ওখ মনৰ মহৎ লোকৰ সদায় মহৎ কথা।

আন নালাগে, দূৰবিবনৰ অৱস্থাকেই চোৱাঁ,
বলীয়ে দিয়ে দুখ নিৰ্বলীক ভাল নে বাক, কোৱাঁ ?

ঠাল-ঠেঙুলি কাটে গছৰ, ছিঙি নিয়ে ফুল,
হলা গছত কুঠাৰ মৰা মানুহ জাতিৰ ভুল !

মানুহে সাজে ঘৰ-দুৱাৰ, গছ-গছনি কাটি,
ঠাই কৰি সিঠাইত লয়, নিজৰ বাজ্য পাতি।

নিজৰ স্মৃতিত গছ-বনৰ জীৱন কৰে হানি ;
নবৰ মানত গছৰ জীৱন—পদুম পাতৰ পানী !

বড়গছৰ বহল মনত জ্বলিল খঙৰ জুই,
নবৰ ভেটিত দিবগৈ যেন তিতা লাওকে কই !

* * * * *
ডালত পৰি এদিন বড়ক কাউৰীটোৱে কয়,
“মানুহে মোক মিছাকৈয়ে ‘অজাতি’কৈ থয় ;

মানুহজাতিৰ পয়মাল কৰা, বুদ্ধি এটা দিওঁ ;
তোমাৰ পকা গুটি এটা মাথোন দিয়া, নিওঁ।”

‘কা কা’ বুলি গুপুততে বড়ক কিবা কৈ
উৰি গ’ল কাউৰীটোৱে বড়ৰ গুটি লৈ।

* * * * *

অমুকা বকরা ডাঙ্গৰীয়াই সজায় পকীঘৰ,
সাক্ষাৎ যেন কাৰেংটিহে গৰগাওঁ নগৰৰ।

চূণ আহে, চুৰ্কা আহে, হেজাৰ-বিজাৰ ইটা
বকরাই ভাবে—‘ঘৰতো হবই ; আক কিহৰ চিন্তা ?’

চাই থাকোঁতে বকরাৰ ঘৰ হ’ল পৰ্বতৰ মান।

বকরাৰ সাত শতুকৰ হ’ল লাজত বঙা কাণ।

* * * * *
গলোঁ। এদিন বকরাৰ তালৈ কিছুদিনৰ পাছে ;
ইকি দেখোঁ ! বড়ৰ শিয়াই ঘৰটো মেৰাই আছে।

পো-নাতিৰ মুখ নেদেখা বকরা বুঢ়া হ’ল ;
অযতনত ঘৰ-দুৱাৰ জহি খহি গ’ল।

বড়ৰ মেৰত পকী ঘৰত ওলাল বহল ফাট,
বড়ে ভাবে—“চাওঁচোন বাক কেনেকৈ পাব কাট।

ইটাৰ মাজত গুটিৰ বুকত জনম ললোঁ। মই।
—অমাত্য গছক থিয়াল কৰা এনেকুৱাই হয় !

বৰদৈচিলাৰ কোবত এদিন উভালি পৰি যাম,
পকীঘৰৰ চিন তেতিয়া থাকেনে বাক চাম !”

পকৱাৰ বিয়া

আমাৰ ঘৰৰ পিৰালি-চুকত গুৰি-পকৱাৰ গাঁত;
 পকৱাইঁতৰ গাওঁবুঢ়া বৰাৰ ঘৰ তাত।
 পকৱা বৰাৰ ল'ৰা এটি—দেখনে শূৰনে ভাল;
 সবিয়েহ যেন মূৰটি তেওঁৰ, বেজি যেন কঁকাল।
 নামটি তেওঁৰ বৰমূৰীয়া; বিয়াৰ বয়স হ'ল।
 এদিন পাছে পকৱা বৰাই ছোৱালী বিচাৰি গ'ল।
 খুদুচাউল এটি মুখত লৈ পকৱা বৰা পালেগৈ
 পানীপোতাৰ গুৰি-পকৱাৰ কাষ;
 ক'লে “বান্ধ, ছোৱালীকেৰি মোৰ ল'ৰালৈ খোজে। বুলি
 খুদু চাউলটিৰে ধৰিছোঁ মান; নকৰা নিৰাশ।”
 ছোৱালীৰ বাপেক পকৱাই কয়, “দিনবাৰ এটা চালেই হয়,
 মোৰ ছোৱালী ডাঙৰ-দীঘল, হ'ল বিয়াৰ কাল।
 কোন আছ মাত কুমটি বাপুক, বিয়াৰ দিনটো চাই দি যাওক
 শাস্ত্ৰই কয়, ‘শুভকাজ শীঘ্ৰে হোৱাই ভাল।’
 কুমটি বাপুৱে বাতৰি পাই, লৰি আহিল উধাতু খাই,
 বহুপৰে গণি পঢ়ি আঁকি বাকি মাটি,
 ক'লে, “বাহি-জোৰা আহেই, কামটো হওক এই মাহেই,
 মই ভাবোঁতে বিয়াৰ দিন হওক পহিলা কাতি।”
 কুমটি বাপুৰ কথাই বজিল, দুই পকৱাৰ গা উঠিল;
 ঘৰমুৱা হ'ল পকৱা বৰা ইদৰে বান্ধি মন;

পকৱাৰ বিয়া

২৩

“ঘৰৰ বৰ ল'ৰাৰ বিয়া, মোৰ কি নো নাইকিয়া?
 পয়োভৰকৈ বিয়া পাতি বাককৈ ভান্ধিম ধন।”
 যেনে কথা তেনে কাম, বিয়াৰ লাগিল ধুমধাম;
 পকৱাইঁত লাগিল কামত গৰাকীৰ পাচনি পাই;
 খুদু চাউল ঢেঁকিঘৰৰ, কুঁহিয়াৰ-দাবৰি কুঁহিয়াৰ-শালৰ
 লালি পাতি পকৱাবোৰে আনে কঢ়িয়াই।
 বয়বস্ত্ৰ যোগাৰ হ'ল; জ্ঞাতিক মাতিবলৈ ব'ল;
 জাকে জাকে পকৱা গ'ল চাউল একোটি লৈ;
 উইপকৱা, আমবলি, টোকাপকৱা, মজাবলি
 সকলোটিকে বিয়ালৈ বুলি মাতি আহিলগৈ।
 থাক-মণি কনীয়ালৈ লাগি গ'ল গঢ়িবলৈ
 হেটুলুকা পখীটিয়ে ‘হুটুং হুটুং’ কৈ।
 পখিলীও হ'ল শিপিনী, পাখি দুখন দিলে আনি,
 মেখেলা-বিহা-চেলং তাৰে হ'ল জোৰোণলৈ।
 জিঞাই পাখি দুখন লৈ দিলে দৰাৰ মাজ বৈ,
 ধুবুনী চৰায়ে আহি কাপোৰ ধুই দিলে।
 বিয়াৰ দিন চমু চাপিল, কঙালী বিহুৰ উছৰ আহিল,
 উককাৰ দিনা কনীয়াক গৈ জোৰোণ পিন্ধাই থলে।
 বিয়াৰ দিনা পহিলা কাতি পকৱা আহিল লালি পাতি,
 পকৱাবোৰৰ গাঁতত লাগিল মহা হেন্দোল দোপ;
 সকলোকে মাতি নিলে, বিলনীয়াই বিলাই দিলে,
 পকৱাবোৰে দবনি পিটি খালে গুচাই ভোক।

বেইঘৰ সাজি দূৰি বনৰ, তুলি আনি পানী নীয়াব
ঘঁহিপিহি পকৰাজাকে দৰাক নোৱাই ল'লে।
সাজি কাচি ওলাল দৰা— যেন আকাশৰ ভোটা তৰা,
জিলীটিয়ে 'চিৰিং চিৰিং' কৰি কালি বালে।

বোন্দা মহে টোকাৰি ল'লে, উইচিৰিঙাই বীণ বজালে,
জোৰ ধৰি পোহবালে জোনাকী পকৰাই।
হাঁহি মাৰি মিচিকীয়া পকৰা দৰা বৰমূৰীয়া
গুবকৰাৰ পিঠিত উঠি পালেহি বিয়াৰ ঠাই।
জাত্ জাত্ নাম্ ধৰে নামতী বাই ভেকুলী বোৰে,
উইচিৰিঙা, জিলীৰ মাতত কাণত লাগিল তাল।
পুৰোহিত ফৰিঙে মন্ত্ৰ মাতি বিয়াখনি দিলে পাতি,
বাইজে বোলে, “দৰাটি চাই ছোৱালীটি ভাল।”
আমাৰ ঘৰৰ পানী-পোতাত হ'ল পকৰাৰ বিয়া।
কনীয়া-দৰালৈ আশীৰ্বাদ বুলি উকলি-জোঁকাৰ দিয়া।

পকৰাৰ বণ

আপদীয়া পকৰাই য'তে থয় ত'তে খায়;
বুঢ়ী আয়ে হাতে সজা আখৈলাডু বোৰ।
লাড় এটি মুখত লৈ নাতিয়ে নিয়ে মুখলৈ
পকৰাবোৰে নাতিব ওঁঠত লগায় কামোৰ।
হাতৰ লাড়ু পেলাই দি নাতি ল'বাই উঠে কান্দি
বুঢ়ী আয়ে লৰি আহে থৰ-কাচুটি এৰি;
পকৰাৰ তাপত বন্ধা নাই, আকাজীত থলেও বগাই খায়,
সোৱাদ পালেই পকৰাবোৰে ধৰে আহি বেড়ি।
ভালেপৰ ভাবিচিঁতি বুঢ়ী আয়ে পালে বুদ্ধি,
পিতৃ শুলকাই পকৰাইতৰ মৰিবৰ কাল হ'ল।
এচৰিয়া পানী লৈ চকটো লাড়ুৰ দিলে থৈ
—টোকাপকৰা দুটা পিছে চকটোতে গ'ল।

* * * * *

চোবাংচোৱা পকৰাটোৱে ঘূৰি আহি বজাক ক'লে,
“এখন সাগৰ, তাৰে মাজত মাজুলী এটা আছে।
চাৰিওফালে কোঁঠ মাৰি থৈছে কিবা পৰ্বত কৰি;
আছে টোকা পকৰা দুটাই বখি তাকে পাছে।
সৰ্গদেৱে বণ কৰি পাবিলে ল'ব কোঁঠটি মাৰি,
কমেও হব তিনি মাহৰ পকৰা-প্ৰজাৰ ভোগ।

দূৰৰ পৰা মলমলাই বঢ়িয়া এটি গোক্ৰ ওলায়,
 জিভাৰ পানী বৈ পৰে, মেল খুৱাই মুখ ।”
 বজাৰ মুখ গহীন হ’ল, অলপ সময় ভাবি ব’ল,
 মন্ত্ৰীক ক’লে, “দিয়া পঠাই কটকী দুজন পাচি ।
 সেই ৰাজ্য আমাক লাগে, ভালেৰে দিয়ক বণৰ আগে :
 অ’ ! কটকীৰ লগত দিয়া একুৰি বৰাগী বাছি ।”
 কটকী গ’ল, বৰাগী গ’ল, পানী দেখি বিমোৰ হ’ল :
 পাব হৈ অথাই সাগৰ যায় নো কেনেকৈ ?
 দহ বৰাগী গ’ল সাঁতুৰি মাজ পাওঁতেই মৰিল বুৰি :
 বাকী কিজন নিৰাশমনে ঘূৰিল দেশলৈ ।
 কটকীহঁতে মূৰ দৌৱাই ক’লে আহি বজাক বুজাই,
 “পাব হবলৈ সেই সাগৰ নাই উপায় আন ।
 কেউফালে গড়খাৱৈৰে, আওচলীয়া পৰ্বতেৰে
 থৈছে বেড়ি কোঁঠ মাৰি, যোৱা তালৈ টান ।
 দহোটি বৰাগী আমাৰ লগৰ, পালেগৈ যে যমৰ নগৰ,
 সিদ্ধি নহ’ল কাৰ্য্য আমাৰ, দোষ নাই গা-ত ।
 ৰাজ্যৰ প্ৰজাৰ সুখ হ’ব, পাৰিলে সেই ৰাজ্য ল’ব,
 অমৃত যেন কিবা বস্তু গোক্ৰাই আছে তাত ।”
 মন্ত্ৰীক মাতি আলচ কৰি কৰিলে বজাই হুকুমজাৰি
 “হাজৰিকা যাওক লগত হেজাৰ পকৰা লৈ ;
 হেজাৰ বনুৱা পকৰাই নিয়ক খুদ্ চাউল কঢ়িয়াই,
 তাকে খাই পকৰাইতে বণ কৰক গৈ ।

পকৰাদেশৰ বাখি মান, থাকে মানে দেহাত প্ৰাণ
 যুঁজ কৰি ৰাজ্য সিখন ল’ব লাগে মাৰি ।
 টোকা পকৰা দুটা লৈ গুৰি-পকৰাই নকৰে ভয়,
 —কোনোমতে ল’ব লাগে সেই ৰাজ্য কাঢ়ি ।”
 পকৰাফোজে শাৰী পাতি পালেহি সেই চকৰ দাঁতি,
 ‘জয় পকৰাৰ জয়’ বুলি লগালে কাণত তাল ;
 জাক পাতি পানীত নামিল, কোনোবোৰ বুৰি মৰিল,
 কোনোৰ হ’ল টোকা পকৰাৰ চোকা কামোবেই কাল ।
 ‘গুৰি-পকৰাৰ ফোজ ঘাটিল’ বুলি বজালৈ বাতৰি আহিল ;
 বিমৰ্ষ হৈ বজাই পাছে আজ্ঞা শুনাই দিলে,
 “ঢোল পিটি শুনাই দিয়ক ডেকা, বুঢ়া, ল’ৰা আহক ;
 পোতাশালত থোৱা যাব আজ্ঞা নুশুনিলে ।
 পকৰাইতৰ বৰমুৰীয়া এই ফোজৰ বৰবকৰা,
 বণ জিকি ৰাজ্য ল’লে পাব বঁটা ভাল ;
 আধা ৰাজ্য, ৰাজকুঁৱৰী পাব, কলোঁ নিশ্চয় কৰি,
 —নোৱাৰিলে পাছে গতি হব পোতাশাল ।”
 লানি নিছিগা লালি পাতি পকৰা আহিল সকলোটি
 পকৰাইতৰ বৰবকৰাক সমুখত লৈ ।
 মূৰত আছে চুলি ঘিমান, গুৰি পকৰাৰ ফোজো সিমান,
 বুকু ডাঠি আহিল ওলাই, বণ দিবলৈ ।
 জাকে জাকে লালি পাতি পালেহি সেই চকৰ দাঁতি,
 জাকে জাকে সাঁতুৰি গ’ল, ৰাজ্য লবলৈ ।

কোনোবোৰ বুৰি মৰিল, কোনোটো বা ঠেৰেঙ্গা লাগিল ;
 জীৱ কেইটা দিলে মাথোঁ যুঁজিবলৈ গৈ ।
 কেবাবাৰো এই দৰে সাঁতুৰি গৈ পকৰাবোৰে
 অতি কৰ্চে লাড়ু-চকত উঠিল বগুৰাবাই ;
 টোকা পকৰা দুই বীৰ, ওলাই আহিল তুলি শিৰ,
 গুৰি-পকৰাক কামুৰি মাৰি দিলে বগবাই ।
 বৰবকৰাই ভাবি চাই কলে, “আমাৰ নাও নাই,
 কুটা এডাল আন, তাৰে নাও সাজি লওঁ ।
 মাউখ বান্ধি নারত গৈ যাম বগ দিবলৈ,
 আজি আমাৰ যুদ্ধ জয় হয়নে নহয় চাওঁ ।”

আনিলে এডাল শুকান ঘাঁহ, পকৰাই বান্ধিলে বুকত সাহ,
 মাউখ বান্ধি পাব হৈ উঠিল ওপৰ চকটোৰ ।
 টোকাপকৰাহালো আহিল, পকৰাইতো আগ বাঢ়িল,
 তয়াময়া বগ লাগিল—জিকিল পকৰাবোৰ ।
 তাৰে টোকা পকৰা এটাই গুৰি-পকৰাৰ কামোৰ খাই
 প্ৰাণ এৰিলে আঁঠে-লাড়ুৰ ওপৰতে পৰি ;

আনটোৰ লৰি কঁকালৰ জোৰা পৰি ব'ল, হৈ আধামৰা
 গুৰি-পকৰাবোৰৰ লগত দুৰ্ঘোৰ বগ কৰি ।
 টোকাপকৰা যুঁজত পৰিল বৰবকৰাৰ হৰষ মিলিল,
 ‘জয় পকৰাৰ জয়’ ধ্বনিত কঁপিল বসুমতী ।
 আঁঠে-লাড়ুৰ ৰাজ্য পাই বৰমুৰীয়া পকৰা-ৰজাই
 আধা ৰাজ্য, কুঁৱৰীক দি পাতিলে সেনাপতি ।
 পকৰাইতৰ ভোজ হ'ল ; বজাও পিছে তালৈ গ'ল,
 স্মৃথেৰে খালে আঁঠে-লাড়ু হেপাহ পলুৱাই ।
 বুঢ়ীআয়ে দেখি পকৰাৰ বল ভাবি গুণি বিমোৰ হ'ল,
 ক'লে মাথোন, “মাউখে থাকিলে পকৰাৰ মৰণ নাই ।”

পকৰাৰ ৰাজ

ভেমপুৰীয়া বৰ চাহাব বিলাতলৈ যায়,
 —সাত সাগৰ, তেৰ নদীৰ সিপাৰেৰে ঠাই ।
 চাহাবৰ লগত বিচনা, বাকচ, আক কত কি !
 —লাম-লাকটু বস্ত্ৰ যত ! ভাগৰিম লেখ দি ।
 টুপি, চোলা, ঠেঙা, মোজা, জোতাযোৰক থৈ
 চাপ্ৰাচি, বেহেবাই কঢ়িয়ায় কান্ধতকৈ ।

চোলা-কাপোৰৰ চাফ-চিকুণ—বগলিৰে পাখি !
 মলি অকণ নোহোৱাকৈ বেবত থৈছে বাখি ।
 চাহাবৰ খানাৰ জুতি পোৱা গুৰি-পকুৱা এটি'
 আছিল বেবৰ ফুটা এটাত, চাই কথাৰ গতি ।
 চাহাবৰ লগত আছিল মন তাৰ বিলাত চাবলৈ,
 —তুলসীৰ লগত কলপটুৱাই মুক্তি পাবলৈ ।
 সেই দেশ নো কেনে বাক ? কিমান দূৰত আছে ?
 কিহে বৰণ বগা কৰে ? মঙহে নে মাছে ?
 'ফৰাইট ফুকট' কথাত জানো কোনো আছে বাছ !
 পকুৱাই ভাবে, 'আমাৰ সোপা কঁঠালৰ হে বাছ ।'
 লাহে লাহে বগাই সোমাল চোলাৰ জেপত গৈ ।
 চোলা পিন্ধি চাহাবজনে যায় বিলাতলৈ ।

* * *

চাহাবৰ লগত পকুৱাটোৱে বজাৰ স্মৃতিত গ'ল ;
 চাই ললে বেল-জাহাজ, আৰু কত কল !
 ইন্দ্ৰপুৰী নগৰবোৰৰ বিজুলীৰে চাকি !
 ফোঁফোঁৱাই বিচনি ঘূৰে কানত লগাই পাখি ।"
 মাটিত চলে কত বিধৰ, টেম, মটৰ, বাচ্ ;
 আকাশেদি জাহাজ চলে—ইকি সৰ্বনাশ !
 কোনো মায়া মানুহৰ—লগৰ মানুহ এৰি
 চুঙাৰ লগত কথা পাতে বংবহইচ কৰি ।

নৈৰ তলৰ স্কুঙাইদি মানুহবিলাক যায় ;
 নমবেনে পানীৰ তলত উশাহ হেৰুৱাই ?
 ঘৰৰ মুখত ঘৰি আঁবে—কিনো নবৰ ধুন !
 সি ঠাইৰ বাতিৰ পোহৰ হ'লে দিনতকৈ চিকুণ ।
 মানুহে দিনত কামত ফুৰে, বাতি কৰে নাচ !
 সিহঁতৰ মানত সিবোৰ হে আগ, টোপনি হে পাছ ।
 চাহাবৰ লগত কেবামাহো টাকুৰি যেন ঘূৰি
 গুৰি-পকুৱাই জানি ললে কথা কেবা বুৰি ।
 ভাবিলে সি, 'বাজ্য আমাৰ পাতিম এনেদৰে
 কাল কটাৰ পকুৱাবোৰে মহাপয়োভবে ।
 গাঁতৰ ভিতৰ আন্ধাৰ-মুখাৰ পোহৰ পোৱা টান ।
 পকুৱা-দেশতো বিলাত নহয় ! চিঞৰ নহয় গান !
 পকুৱাইতে বাটকুৰি বাই চুঁচৰিহে ফুৰে,
 খাব জানে জুতি লগাই চেনি আৰু গুৰে ।
 নতুন দেশকৈ পাতিম ইবাৰ গুৰি-পকুৱাৰ বাজ,
 পুৰণি কালৰ বীতি সলাই পিন্ধিম নতুন সাজ ।'

* * *

বিলাত চাই এবছৰৰ মূৰত ঘূৰি আহি
 আকৌ গাঁতত পকুৱাটি সোমাল হাঁহি হাঁহি ।
 বাতৰি গ'ল—অমুকা পকুৱাই আহিল বিলাত চাই ;
 লগৰ গুৰি-পকুৱাবোৰে নিলেহি আগ বঢ়াই ।

বিহপকরা, উইপকরা, টোকা, মজাবলি,
 তাৰ লগত জোনাকী পকরা আৰু আমবলি।
 অমুকা পকরাই নাম বাখিলে দূৰ দেশত গৈ।
 কিনো নতুন বুধি দিয়ে গ'ল শুনিবলৈ।
 পকরাটোৱে বোলে, “বান্ধ ! ইখন আমাৰ দেশ
 নিকিন অতি; নাই ইয়াত সভ্যতাৰে লেশ।
 নাই চাকি, ঘৰ-ছৱাৰ, নাই জাহাজ-বেল,
 উৰণীয়া জাহাজ নাই—এনে আমাৰ মেল !
 পেটটোৰ বাবেই ফুৰোঁ আমি হাবাথুৰি খাই,
 আমাৰ দেশত সিঠাইৰ দৰে একোটোৱেই নাই।
 উদ্গতি নাই নাপাতিলে ন-কৈ আমাৰ ঠাই;
 বিলাতী বুধি তোমালোকলৈ দিলে। আগবঢ়াই।”
 ক'লে পকরাই, “পকরা ৰাজ্যৰ ঘৰ সাজিবলৈ
 উইপকরা কামত লাগক নিজে বাঢ়ে হৈ;
 বংঘৰ সাজক, বঙলা সাজক, তলাতলি ঘৰ
 —চাফ-চিকুণ, ডাঙৰ-দীঘল, আহল বহল বৰ !
 বিজুলী চাকিৰ পোহৰ দিয়ক জোনাকী পকরাইতে;
 জিঞাৰ পিঠিত উঠি আমি ফুৰিম আকাশতে।
 কেবেলুৱাৰ বেল সাজি দূৰণিলৈ যাম :
 গুবকৰাৰ মটৰ সাজি নিতৌ হাৱা খাম।”
 অমুকা পকরাই লগালে আকৌ গহীন, গধুৰ মাত—
 “পকরাৰ মাজত কৰিম আমি বেলেগ বেলেগ জাত।

এজাতি হওক ডাঙৰীয়া—‘ডাঙৰ লোকৰ সখি’—
 থাকক নিজৰ ঘৰত বহি পোৱালীবোৰক বখি।
 বনুৱা যত পকরাবোৰে কৰক আমাৰ কাম,
 খোৱা বস্তু গোটাই আনি পকরাৰ পাতক পাম।
 টোকাপকরা, বিহপকরা চিপাহী আমাৰ হওক;
 আমবলিয়ে গছৰ পাতৰ টোম সাজিয়ে থক।”
 বুধি শুনি পকরাবোৰে ক'লে ছপিয়াই মূৰ,
 ‘অমুকা পকরা আহিল ইবাৰ হৈ বুধিৰ ভূৰ।’

* * *

পকরাৰ ৰাজ্য নতুন হ'ল সিদিনাৰে পৰা;
 জাকজমকত হৈ উঠিল বিলাততকৈ চৰা।

পকরাইতে কেবেলুৱাৰ বেলত উঠি গ'ল,
 জোনাকীৰ চাকি জ্বলি গোটেই পোহৰ হ'ল।

উৰণীয়া জাহাজ পালে জিঞাৰ পিঠিত উঠি,
 গুবকুৱাৰ মটৰ সাজি মেলি দিলে চুটি ।
 উইপকুৱাই ঘৰ সাজিলে মাটি কঢ়িয়াই,
 নানা আহাৰ গোটাই নিলে বনুৱা পকুৱাই ।
 জিঞা উৰিল পিঠিত তুলি পকুৱাবোৰক লৈ,
 থবযুগুতি হেৰাল সিহঁতৰ আলাসলৈ গৈ ।
 সৰি পৰি মৰিল কোনো, কাৰো ভাগিল ডিঙি,
 মুচ্‌কচ্‌ গ'ল কোনোটো বা ঠেং-মূৰ ছিঙি ।
 গুবকুৱাই জোকাৰি দিলে পাখি দুয়োখন,
 পাখিব কোবত পকুৱা মৰিল অলেখ অগণন ।
 কেবেলুৱাই পাক মাৰি আঙঠি যেন হৈ
 চেপি মাৰিলে কত পকুৱা—ক'ও কেনেকৈ ?
 উৎপতীয়া পকুৱাবোৰে মাতিলে আপোন কাল ;
 সিদিন ধৰি ছিগিল জাহাজ, বেলৰ আহুকাল ।
 সিদিন ধৰি উইপকুৱাই উইহাফলু সাজে ;
 জোনাকীয়ে পোহৰ বিলাই থাকে মাজে মাজে ;
 ডাঙৰীয়া পকুৱাবোৰে গাঁতত বহি থাকে ;
 কাম কৰোঁতে বনুৱাবোৰৰ হাড়মূৰসোপা ভাগে ।
 সিদিন ধৰি বিহপকুৱা, টোকা পকুৱাবোৰ
 নামকটা চিপাহী হৈ লগায় কামোৰ ।
 গুবকুৱা, কেবেলুৱা, জিঞা আঁতৰ হয় ;
 পকুৱাৰ নামত সিহঁতৰ মনত লাগে ভয় ।

শামুকৰ গেলাগপ

সাগৰেদি উটি যায় নেগুৰীয়া শঙ্খ ;
 লেতেৰা শামুকে বোলে, “ময়ো তাৰে বংশ,
 যদিও বগাই ফুৰোঁ খাল, বিল, পুখুৰীত,
 তথাপিও মোৰ নাম জানে সৰে পৃথিবীত ।
 মাছ-কাছ নীচ জাতি—আনে মাৰিধৰি খায় ;
 আমাৰ জ্ঞাতিক হ'লে মানে মানে এৰি যায় ।
 সমুদ্ৰ বিচাৰি গ'লে মুকুতাও হয় ভনী,
 দূৰণিত থকা গুণে হব পাৰে পাহৰণি ।
 সি কাৰণে যাব লাগে বঙহ বিচাৰি মোৰ ;
 আচৰিত হক দেখি জলচৰ জীৱবোৰ ।”
 ওলাল শামুক পাছে কুটুমৰ ঘৰলৈ ;
 ভাবিছিল দেহি তাতে দুয়োহাতে খাবলৈ ।
 বিধতাই পাছে পাছে লগ ললে বপুৰাৰ,
 ‘বাটতে বিঘিনি’ বুলি নুগুণিলে এটিবাৰ ।
 নাজানে সি সাগৰলৈ যাব লাগে কত বাট !
 —নিজৰ ভেমতে গেলি চপালে বিপদ গা-ত ।
 টুচৰি বাগৰি গ'ল সাত দিন সাত বাতি
 কতনো হেপাহ লৈ—আলাসত চাং পাতি !
 এই দৰে গৈ গৈ লুইতৰ পাৰ পালে,
 বৰটোকোলাই দেখি পাছে পাছে সোঁচা ললে ।

ভাবিলে শামুকে—“আজি মিলিল বিপদ বৰ,
গহীন খোজটো এৰি কিদৰেনো মাৰোঁ লৰ ?
ডাঙৰ ঘৰৰ বুলি ডাঙৰৰ ভেম ললোঁ,
বংশৰ গপকে লৈ আপোন পাহৰা হলোঁ ।

গেলা-পচা খাল-বিল জন্মৰ বসতি মোৰ ;
সাগৰ-বুকত বাস কৰে শঙ্খ-মুক্তাবোৰ ।
নিজকে বিজাই চাই শঙ্খ-মুকুতাৰ স'তে,
সিবোৰ কুটুম বুলি ভাবিছিলোঁ কিনো সতে ?
নিজৰ অৱস্থা বুজি বুজিবা নিজৰ গোট”.....
— এনেতে পিঠিত দিলে বৰটোকোলাই খোঁট ।

জিঞাৰ মায়া

পানী দেখি জিঞাৰ লাগে মায়া !

পানীত জন্ম, পানীতে লয় কায়া ;
পানীৰ পৰাই হয় উৰণীয়া ।

পাখি পায়ৈ জিঞা নাযায় উৰি,
পানীৰ কাষত ফুৰে ঘূৰি ঘূৰি,
—পানীৰ মায়াই বাখে বন্দী কৰি ।

কণী ফুটি পানীত জন্ম লৈ,
থাকে পানীত পলুৰ দৰে হৈ,
পানীত ফুৰে ইফাল সিফাল কৈ ।

পানীৰ ছাঁয়া, মাটিৰ? পোহৰ পাই,
পলুটোৱে বগাই বগাই যায়
হ'লি পৰা এডালি ঘাঁহ পাই ।

পাৰত ব'দে জিলিমিলি কৰে,
তাৰে পোহৰ পলুৰ দেহাত পৰে,
—পলু গুচি জিঞা জন্ম ধৰে ।

পলুৰ কুন্ধচ সজা পৰে থহি ;
ঘাঁহডালিৰ ওপৰফালে আহি
জিঞা হৈ সি পাৰত ভাবে বহি ।

এবি অহা খোলাটো সি দেখে ;

জিঞাৰ মনত নতুন মায়া লাগে,

—দেহাৰ মায়াই জীৱক ধৰি বাথে !

লাহী শৰীৰ, পাতল পাখিযুৰি

পায়ো জিঞাই গুচি নাযায় উৰি,

দেহাৰ মায়াত পুনৰ আহে ঘূৰি ।

পাবত আছে সেউজীয়া ঘাঁহ,

ফুলি আছে কত ফুলৰ পাহ !

তাতো জিঞাৰ নাই হাবিয়াস ।

মন যে তাৰ পানীযুঁৱলিতে,

পৰি থকা কুকপ সজাটিতে,

—নতুন এৰি হেপাহ পুৰণিতে !

সেয়ে জিঞাই পানীৰ ওপৰেদি

সদায় ফুৰে মায়াৰ খেলা খেদি,

—মায়াই মাথোঁ পেলায় আশা ভেদি !

ছাগলিৰ পঢ়াশালি

বিধতাই চৰজিলে জীৱ চাৰি মুঠি,

উৰণ উৰে, বুৰণ বুৰে, গজন উঠে ফুটি,

চাৰিবিধৰ মাজত মানুহ শিব ফুটা হৈ ব'ল,

বুধিত চোকা, কথাত চোকা, মনত হাতীৰ বল,

আন তিনি অমাত্য জীৱ, বুধিত ভোদা বৰ

খাই শুই জীৱন নিয়ায়, তলত মানুহৰ

অমাত্য দেশৰ অমাত্য প্ৰাণীৰ পঢ়াশুনা নাই,

পঢ়াশুনাৰ গোক পালেই বুধি খুলি যায়,

অমাত্য জীৱই পঢ়ি ল'লে ছপাত, চাৰিপাত

উঠি ল'ব সভ্যতাবে সোণৰ জখলাত

পছিমীয়া সভ্য কথাৰ অলপ জুতি পালে,

জ্ঞানৰ গছত গুটি হেনো লাগে ডালে ডালে

ভোবোলা এটা ছাগলিয়ে বুঢ়া বয়স পাই,

ভাবিলে সি, 'তৰিষৰ তো আন উপায় নাই !

বুধি যদি থাকে তেনে বুঢ়াও হয় বলী',

—পাতি ল'লে বাৰীৰ পাছত এখন পঢ়াশালি ।

'বুঢ়া ছাগলিৰ পঢ়াশালি'—বাতৰি গ'ল ফুটি ;

লৰি আহিল সকলোটি জীৱৰ নাতি-পুতি ।

ভতুৱা কুকুৰ, বুঢ়া শিয়াল, দগধা বুঢ়া গৰু,

—যত ছাতৰ আহিল, সিহঁত বয়সত নহয় সৰু

কাউৰী আহিল, হাঁহ-পাৰ, শগুন-ফেঁচাৰ জাক ;

ছাতৰ আহিল ; এতিয়া পিছে পণ্ডিত পাতিম কাক
ছাগলি হ'ল বৰ পণ্ডিত, মাজু পণ্ডিত বোন্দা,

খোনা বান্দৰ সৰু পণ্ডিত—তিনিও বিছাত 'ওদা'

বাৰীৰ পাছৰ বাঁহৰ তলত বহিল পঢ়াশালি ;

হাইউকমিৰ কোবত যেন বসুমতী যায় ফালি

কাউৰীয়ে বোলে 'ক-ক', শিয়ালে বোলে 'থেক',

গোনা ম'হে 'গোঁ গোঁ' গায়, হাঁহে 'পেক্ পেক্',

কুকুৰে পঢ়ে 'ভুক্ ভুক্', গৰুৱে 'হেম্বে' গায়,

'বকম্' পঢ়ে পাৰজাকে, ফেঁচাই কুকলিয়ায়।

ছাগ-পণ্ডিতে ডাঢ়ি কঁপাই পঢ়ায় 'ব-ব-ব',

গোঁফ থিয় কৈ পণ্ডিত বোন্দাই শিকায় 'ম-ম-ম'

বান্দৰ পণ্ডিত ডালত বহি খোন্খোনাই মৰে,

কোঢ়ালত যায় গগন ভেদি, গছৰ পাতো সৰে

এটাৰ মাত নুবুজে আনে, বেলেগ বেলেগ দোৱান ;

পণ্ডিতে যদি কয় এটা, ছাতৰে কয় আন।

ইয়াকে লৈ পঢ়াশালিত কন্দল লাগিল বৰ,

গাই পতি কয়—'আন মাত এৰি আমাৰ মাতকে ধৰ।'

পঢ়াশালি গুচি পাছত হ'ল কাজিয়াৰ বাহ।

—বাকলি লৈ খোৱা-কামোৰা, পৰি থাকিল সাহ !

ককা আছিল ব'দত বহি কাঠীকামি কৰি,

চিঞৰ শুনি 'কি হ'ল' বুলি বাৰীলৈ গ'ল লৰি।

পাৰ কোবত কোনোৰ ভাগিল মূৰ, ভৰি, কঁকাল ;

তৎ নাপাই পণ্ডিত, ছাতৰ দিহাদিহি পলাল।

ছাগলিৰ সেই পঢ়াশালিৰ তাতে সমাপতি ;

অবিদ্যাকে বিদ্যা বোলাৰ এনেটো হ'ল গতি।

সেয়েহে কওঁ—পঢ়াশালি হ'ল কাজিয়াৰ বাহ,

বাকলি লৈ খোৱা কামোৰা, পৰি থাকিল সাহ।

সৰগৰ চিঠি

কিয় আই আমন জিমনকৈ

থাক সদায় বেজাৰ কৰি তই ?

মই তো হ'লে পাহৰা নাই তোক।

যিখন সৰগ পাইছোঁহি মই,

নাই ইয়াত দুখ, বেজাৰ, ভয়,

নাই কান্দোন, নাই পিয়াহ, ভোক।

হুদিন মাথোঁ নৰিয়াপাটীত পৰি

দুখ ভুগি আহিলোঁ। সিঠাই এৰি ;

কোনোবাই যেন বুকত তুলি ল'লে !

হাত বুলাই মোৰ গোটেই গাতে

কোনোবাই যেন মৌসনা মাতে

'আহাঁ, পোনা, আহাঁ' বুলি ক'লে !

আই, সদায় তোলৈ মনত পৰে,

মনটি মোৰ 'উৰোঁ উৰোঁ' কৰে ;

যাওঁ কেনেকৈ বাক ইঠাই এৰি ?

আছে শিল, ঘঁবিয়াল ; তেও কোনে একোবার
 বুকু ফালি খিলখিল কবি হাঁহি মাঝে ?
 মনত আছেনে বাক ? আক বেলি বাৰিষাত
 পানীৰাম নারবীয়া নাও মেলি গ'ল ;
 নাও-ব'ঠা পৰি ব'ল, খুলন্তৰ পানীৰাম
 লুইতৰ মাজ পাই নাইকিয়া হ'ল ।
 সেইদিনা সন্ধিয়াত বিয়াকুল পানীৰাম,
 ক'লে—“মোক কোনোবাই মাতে বিড়িয়াই ;”
 ব'ঠাপাত তুলি ল'লে, এখুজি দুখুজিকৈ
 ইকি দেখে আহি লুইতৰ পাৰ পাই !
 কপহী ছোৱালী এটি' সাঁতুৰি নাচুৰি আছে,
 মিলাই লাবনী দেহা লুইতৰ স'তে ;
 মুখখনি মানুহৰ, দেহাটি মাছৰ দৰে,
 গীত গায় মৌ-মিঠা মইনাৰ মাতে,—
 “লুইতৰ দুয়োপাৰে যি আছা ঠানুৱা ডেকা
 জুবণি লোৱাঁহি আই জুব লুইতত ;
 আমি ‘মেছেন্দৰী,’ হেবা, ভাল পাওঁ মানুহক,
 আহিছোঁ আদৰি নিব বৰ মৰমত ।
 মাটিৰ মানুহ হেবা, কিবা স্তুত আছে তাত ?
 স্তুতৰ অময়াপুৰী ইয়াতেহে পাবা ।
 মৰমেৰে হিয়া পূৰ, মৰমকে জানো আমি.
 আই, বংধেমালিৰ থানলৈ যাবা ।

শেলাই বন্ধাই থোৱা, তলসোঁতে ধুই নিয়া,
 বগা শিল পাৰি থোৱা লুইতৰ বুক ;
 বহু নৰে সি পাটীত ভাগকৰা জীৱনৰ
 জীয়াতু পাহৰি গৈ লভিলেহি স্তুত ।
 লুইতৰ চৌবোৰ যেতিয়া বাগৰি যায়,
 আপোন পাহৰি যদি চায়ে পোৱা ভাল,
 তেনেহ'লে কিয় বাক নাহা গুচি ইয়ালৈ,
 এৰি থৈ সংসাৰৰ আপদ-জঞ্জাল ?
 আমি ‘মেছেন্দৰী,’ হেবা, ভাল পাওঁ মানুহক,
 সেয়েহে বাৰিষা হ'লে আহোঁ নিবলৈ ।
 মৰমেৰে হিয়া পূৰ, মাথোঁ মৰমকে জানো,
 আই গুচি মৰমৰ বং-পূবলৈ ।”
 জানো কি কৰিলে যাছ ? কিবা উতনুৱা ভাৱে
 নারবীয়া ডেকাটিৰ খেলালে মনত,
 নাওখনি মেলি দিলে, লুইতৰ মাজ পালে,
 বাৰিষাৰ ভাটিয়নী কোবাল সোঁতত ।
 ‘মেছেন্দৰী’ কলৈ গ'ল ? নাও-ব'ঠা উটি গ'ল,
 লুইতত নারবীয়া হ'ল নাইকিয়া ।
 নেদেখি নমনি একো, দোকাল দাকাল পানী
 —শুনা গ'ল হাঁহি আক এটি হুমুনিয়া ।
 আকাশত, পৃথিবীত কিনো অথন্তৰ আজি ?
 কঁপে থৰথৰি প্ৰাণ শুনি ঢেবেকনি ।

বিজুলীৰ পোহৰত খালৰ যথিনীবোৰে
 খোলাকটি-তাল বাই জুৰিছে বিননি ।
 জয়াল হাবিৰ সোঁ আঁহতৰ ওপৰত
 পৰিল চৰগ ভাগি—পুৰি হ'ল ছাই ;
 বাতিৰ আন্ধাৰ ভেদি 'যম ডাকিনী'য়ে মাতে,
 —ভয় লাগে, হাত-ভৰি বুকতে লুকাই ।

— — — — —

ডাঁহী-খোৰ

[যোৰহাটৰ পৰা প্ৰায় পাঁচ মাইল পূবলৈ 'ডাঁহী-খোৰ' নামে এখন ঠাই আছে । এসময়ত সেই ঠাইৰে এজোপা আঁহতত থকা এটা ডাঁহী-ফেটিয়ে হেনো মানুহৰ বৰ পয়মাল কৰিছিল । ডাঁহী-ফেটিটো মৰাৰ পাছত সেই 'খোৰ' টোত বহুত অলঙ্কাৰ, কাপোৰ আদি পোৱা যায় ।]

বাজকাৰেঙ্গৰ পৰা বিং এটি মাৰিলেই শুনি,
 এখনি পথাৰ—সেউজীয়া বহল ঘাঁহনি ;
 উলু-বিৰিণাই তাত বতাহৰ জুৰ বিচ পায়,
 গৰু-ম'হ চৰি ফুৰে কুমলীয়া ঘাঁহ-বন খাই ।
 কৰবাৰ গৰখীয়া—সুগঢ়িত আটল শৰীৰ ;
 সোণৰ ঢেঁকুৰা যেন সেই মুখনিত প্ৰকৃতিৰ
 ভাষাহীন কৰিতাৰ কোমলতা আছে,—চকু যুৰি,
 নীল আকাশৰ তাত অসীম নীলিমা আছে ভৰি ।

কপালত নাচে তাৰ চিকুণ কেঁকোৰা চুলিশাৰী,
 —শ্যামলী ধৰাৰ কোলা পোহবোৱা কপৰ পূজাৰী ।
 কৰবাৰ গৰখীয়া,—লয় তুলি হাতত বাঁহীটি,
 কু দিয়ে, বাজি উঠে নিজানত বন-গীত এটি ;
 সুবোৰে চোঁ তুলি শূইনত ভাহি ভাহি যায়,
 কাৰেঙ্গৰ দেৱালত প্ৰতিধ্বনি উঠে গহীনাই ।
 কাৰেঙ্গৰ ওপৰত খুলি যায় সোণালী থিৰিকি,
 আঁৰ-কাপোৰৰ মাজে 'গাভৰু'ৰ ছাঁয়াটিক দেখি
 কড়ি কোমলত কত নৱকপ ধৰি বাঁহী বাজে !
 —এখনি সুবৰ সাঁকো সাজে হিয়া দুখনৰ মাজে ।
 এনেকৈয়ে বাঁহী বাজে, এনেকৈয়ে চেনেহী হিয়াত
 অজানিতে কিবা দৰে মৰমৰ লাগিল আঘাত ।

* * *

“নতুন জনম ধৰি আহিলেহে কুঁৱৰীক পাবি ।
 নিষ্ঠুৰা গৰখীয়া ! বাজকাৰেঙ্গৰ ফালে আক তই চকুৰে নাচাবি ।”
 —এই সমিধান আক তাৰ স'তে অপায় মিলিল ;
 চমটাৰ চিনবোৰ সাঁচ পাতি জিলিকি উঠিল ।
 অসহন বেজাৰৰ শেষ এটি হুমুনিয়া' আহিল ওলাই—
 বাঁহীটি নীৰৱ হ'ল—সুৰ নাই—গৰখীয়া নাই !

(২)

...বহু দিন পাছে । কত হৈ গ'ল উত্থান-পতন,
 সুখ-দুখ কত গ'ল, কত গ'ল জনম-মৰণ !

আশাৰ মণিটি হ'লে থাকি গ'ল আতমা-মাজত
 নিৰ্ত্তো নতুন হৈ ; নপৰিল কালৰ গ্ৰাসত ।
 একে আতমাৰ আশা, মাথোঁ নানা সাজ-অলঙ্কাৰ ;
 কোনো সাজে ঢাকি থয়, কোনো সাজে দেখায় আকাৰ ।
 সেই পথাৰত আজি নাই আৰু সেই শ্যামলিমা—
 গহন অৰণ্য তাত—বিভীষিকা-অন্ধকাৰসনা
 বিশাল আঁহতজোপা—মৰণে যেনিবা
 মেলি দিছে শত শত প্ৰাণনাশী জিভা !
 —ডালে পাতে জুৰি আছে পৃথিবী, আকাশ ;
 দিনতো ব'দৰ তাত নাই পৰকাশ ।
 দেশৰ সকলো লোকে পৰম্পৰে কৰে কণাকণি,
 ভয়তে শুকাই মুখ ভয়লগা সেই কথা শুনি—
 সেই জোপা আঁহতৰ পাতৰ আন্ধাৰে ঢাকি থোৱা
 সুগভীৰ 'খোৰ' এটা—কোনোলোকে নাই দেখা পোৱা,
 কাষলৈকো যোৱা নাই—আছে তাত মৰণৰ ভয়—
 থাকে তাত ডাঁহী-ফেটি—কালান্তক ! প্ৰাণৰ সংশয় !

* * * *

নতুন জন্ম কিম্বা মৰণৰ নতুন কৌশল ?
 নিৰ্ত্তো প্ৰলয় ঘটে, দিনে প্ৰাণী যায় বসাতল ।
 দিনো শুনিবা কত ঘৰে ঘৰে কান্দোনিৰ বোল !
 কত ভাৰ্যা-পিতা-মাতা-পুত্ৰ হয় শোকত আকুল !

সকলোটি নিকপায় ! এটি দুটি হেৰোৱা বাতৰি
 বাতিপুৱালেই পাবা—কোনো লোকে নাযায় বিচাৰি ।
 অমোল বতন যদি ডুবি যায় সাগৰ-বুকত,
 বিচাৰিবলৈ গ'লে তাক আৰু পাবা তুমি ক'ত ?
 নিকদ্দেশ ! এই আছে, এই নাই,—নাই আশা হেৰোৱা জনৰ ;
 চুলিত ধৰিছে যমে—এনে ভাৱে সকলোৰে কঁপে প্ৰাণ কৰি থৰ্থৰ্ ।
 জীৱ-জগতত মহা-প্ৰলয়ৰ পাতনি মিলিল,
 নব-বলি খাই যেন মৰণৰো হেপাহ বাঢ়িল !
 হাটুৱা, বাটুৱা বাট এৰি অবাটেদি যায়,
 বিপদৰ ভয় বুজি মাকে ল'ৰা বুকত স্তুমায় ;
 খেতিয়কে খেতি এৰি জপে 'ত্ৰাহি শ্ৰীমধুসূদন',
 লখিমীয়ে পিঠি দিলে, খেতি-বাতী হ'লহি উছন ;
 সাউদৰ বাপতীয়া বণিজৰ বেহা পৰি ব'ল,
 দেশ জুৰি আকালৰ বাজপাট মিলিবৰ হ'ল ।
 ল'ৰা-বুঢ়া সকলোটি ঘৰে ঘৰে থাকিল সোমাই ;
 মৰণকো ভেটা দিয়ে ! মানুহৰ মুৰখালি হাঁয় !
 সকলোৱে জানে বুজে, ডাঁহী-ফেটি থাকেমনে চিৰকাল থাকিব বিলৈ ।
 কোনোমতে থাকা মাথোঁ আপোনাৰ প্ৰাণটিকে লৈ ।

(৩)

ভূঞাৰ জীয়াৰী চম্পা—পিতাকৰ নয়নৰ মণি,
 যেয়ে দেখে সেয়ে কয়, "নাই এনে ৰূপৰ বিজনি ;

গুণৰ কথাই নাই, মাততেই লগায় মৰম ;
 জানো কোন গোঁসানীয়ে চম্পা হৈ ললেহি জনম !
 দেখনে শূৰনে চম্পা সাইলাথ বজাব কুঁৱৰী,
 নতুন জনম ধৰি হ'ল আহি ভূঞাৰ জীয়াবী ।”
 এদিন ঘাটৰ পৰা চম্পাৱতী কেনিবাদি গ'ল,
 লাহী কঁকালত নিয়া গাগৰীটি হ'লে পৰি ব'ল ।
 ইকি যাহু ? কেউফালে সকলোৰে লাগিল বিচাৰ ।
 এই আছে, এই নাই—বিধতাৰ কিনো অবিচাৰ !
 পিতাকে বিনাই কান্দে, কান্দে ইফট-মিত্ৰ পৰিয়াল,
 চম্পা অবিহনে আজি কান্দে যেন আকাশ-পাতাল !
 মৃত্যু আজি তুফান হ'ল কপহী চম্পাক বলি পাই !
 কেউফালে হাহাকাৰ—‘চম্পা আক নাই, নাই, নাই !’
 শোকে দুখে জলাকলা ভূঞাদেৱ উঠিল গবজি,
 “চম্পাৰ লগতে হব প্ৰলয়ৰ সামৰণি আজি ।
 সৃষ্টিৰ মাজত আক নাথাকিব অকাল মৰণ,
 নাথাকিব পৃথিৱীত প্ৰাণঘাতী ভয়ৰ শাসন ।”
 —আনিলে হিলৈ-খাব, গুচি গ'ল অৰণ্যৰ ফালে,
 বাইজো তবধ হ'ল, কি কৰিব ভাবিকে নাপালে ।
 অলপ পৰৰ পাছে শুনা গ'ল ‘গুম্ গুম্’ হিলৈৰ শব্দ,
 সকলোটি ল'ৰি গ'ল—কিজানিবা ভূঞাবেই মিলিল বিপদ !

*

*

*

*

সেই ডাঁহী-খোৰ ! তাত পৰি আছে কপহীৰ প্ৰাণহীন লাৱনী শৰীৰ,
 ওচৰতে ডাঁহী-ফেটি—আগন্তুক মৰণৰ যাতনাত অথিৰ অবিৰ ।
 পৰি আছে অগণন, মণি-মুক্তা, বত্ন-অলঙ্কাৰ,
 চাৰিফালে দ'মে দ'মে মৰা-শব লাওখোলা, হাড় ।
 এয়ে নেকি অলকাৰ ধনপতি কুবেৰৰ ধন ?
 ইয়াৰ মাজতে দেখোঁ কতজনে অকালতে লভিলে মৰণ !
 ধনৰ আঘাত পাই চেনেহেৰে বন্ধা সাঁকো ভাগিছিগি গ'ল ;
 এই হলাহল খায়ে ধনহীন জীৱনৰ বাঁহীটিৰ সুৰ অন্ত হ'ল ।
 ধনৰ সোৱাদ পালে আপোন পাহৰি ভাবোঁ ‘ধন মাথেঁ পৰম ধৰম’,
 ধনৰ বাবেই দিওঁ জলাঞ্জলি অন্তৰৰ দয়ামায়া, চেনেহ-মৰম ।
 মিছা ধন—মায়া মাথেঁ—পৰমার্থ ? নহয়, নহয় ।
 কৰিব নোৱাৰে ধনে কদাপিতো মৰণক জয়,
 গাঁথিব নোৱাৰে ধনে হিয়াভৰা চেনেহৰ মালা,
 ধনৰ হেপাহে মাথেঁ জীৱনক কৰে জলাকলা ।
 ধূলিভৰা ধৰণীত সাতো সাগৰৰ ধন বিচাৰিলে সকলোৱে পায় ;
 এই ডাঁহী-খোৰ ! তাত মুঠি মুঠি ধন, দয়া আৰু ভাল পোৱা পাবলৈ নাই ।

সাঁথৰৰ দেশ

কোন দেশখনি ?

যি ঠাইৰ সমান নাই, অতুলন নাম পাই
সৌন্দৰ্য্যেৰে স্বৰ্গ কৰি সজায় ধৰণী (১)।
যি দেশক দেৱ-সুতে (২) ধুৱাই জলেৰে নিতে
পিন্ধাই শ্যামলী সাজ কৰিছে শূৱনী ;
য'ত ধুবুৰীৰ ঘাটে সতীক আজিও মাতে (৩),
য'ত গোপালৰ কীৰ-সাগৰৰ পাব (৪) ;
য'ত গুৱা-চালি কাটি বাখিছে নগৰ পাতি (৫),
অতীতত কৰি তাতে গণনা তৰাৰ ;
ডাঙৰ অন্তৰ পাই য'ত পাপী ছখী নাই,
য'ত উঠে পুণ্য নাম-কীৰ্ত্তনৰ বোল (৬) ;
বাৰ মাহে বাৰিষাৰ সাতো মেঘে ধাৰাসাৰ
বৰষি স্ফুৰল য'ত হয় বিয়াকুল (৭) ;
গৌৰৱৰ তেজে বঙা কাহিনীৰ বোল সনা
নগৰ পাতিলে য'ত মনোবম কৰি (৮) ;
যি ঠাইৰ মঙ্গল সাধি দেৱীয়ে লভিলে খ্যাতি
দেশৰ অশুভ যত অকল্যাণ হৰি (৯) ;

(১) অসম। (২) ব্ৰহ্মপুত্ৰ। (৩) ধুবুৰি। (৪) গুৱালপাৰা। (৫) গুৱাহাটী।
(৬) বৰপেটা। (৭) চেৰাপুঞ্জি। (৮) তেজপুৰ। (৯) মঙ্গলদৈ।

সাঁথৰৰ দেশ

৫৩

থাগৰিৰে জান জুৰি আগতে আছিল ভৰি
পাতিলে নতুন য'ত গাওঁ বিতোপন (১০) ;
অতীতৰ ৰাজধানী লৈ সতী সৌৱৰণী,
সাগৰ সঙ্কশ হৈ হ'ল অমৰণ (১১) ;
শেষ স্বাধীনতা-ৰবি- কিবণে আঁকিলে ছবি
যি দেশত বেপেকুৱা যুৰীয়া হাটৰ (১২) ;
য'ত ধন-সোণ লৈ নৈ খনি যায় বৈ (১৩),
পাবত সাজিলে য'ত ভঁৰালৰ ঘৰ (১৪) ;
লখিমীয়ে মোৰ বুলি যি পুৰী ধৰিলে তুলি
ধনে ধানে কুবেৰৰ ৰাজধানী পাতি (১৫) ;
শতুকক কৰি জয় য'ত গড় মাৰি থৈ
দেশে দেশে বিতৰিলে তেল, নাগমাটি (১৬) ;
যি ঠাইৰ মানুহবোৰে শ-ই শ-ই দান কৰে (১৭),
দান-পুণ্য লভি হয় জগতত মানী ;
নানা ঋতু, বতৰত নানা শোভা মৰতত
আপোন ইচ্ছাতে লয় যি দেশখনি' (১৮),
সিখনিয়ৈ মৰমৰ মোৰ জন্মভূমি।

(১০) নগাওঁ। (১১) শিৱসাগৰ। (১২) বোৰহাট। (১৩) ধনশিৰী।
(১৪) গোলাঘাট। (১৫) লক্ষীমপুৰ। (১৬) ডিব্ৰুগড়। (১৭) শদিয়া।
(১৮) কামৰূপ।

অন্ত